

XORIJIY KARTOSHKA (SOLANACEAE) NAVLARINI INTRODUKSIYA QILISH

Askarova Munajat Rustamovna, G'ulomova Muattar Muzaffar qizi, Bekmirzayeva Gulhayo Mirzohidjon qizi, Adahamjonova Sevinch Dostonbek qizi

Talaba, Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar:

Kartoshka, Solanaceae, urug, nav, o'g'it, metamarfoz, umid, tuproq, kasallik, iqlim.

Annotatsiya

Ushbu maqolamizda xorijiy kartoshka urug'larini har xil tuproq iqlim sharoitida yetishtirib, yuqori natija qayd etgan variantlar ishlab chiqarishga tavsiya qilinadi. Shuningdek, tezpishar duragaylar yangi navlarni yaratish uchun seleksionerlarga tavsiya etiladi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Kirish. Kartoshka tomatdoshlar oilasiga (Solanaceae) mansub bo'lib Solanum avlodini tashkil etadi. Bu avlod 200 dan ziyod yovvoyi, yarimyo'vvoyi va madaniy turlarni o'z ichiga olib, shundan faqat bitta Solanum tuberosum L. madaniy holda keng ekiladi. Kartoshkachilik dunyo dehqonchiligida, shu jumladan O'zbekiston qishloq xo'jaligida asosiy rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda respublikamizda "O'zkartoshka" firmasi tashkil etilib, boshqa davlatlar firma, mutaxassislari bilan xamkorlik, tajriba almashish, turli urug', texnika va kimyoviy vositalar hamda o'stirish texnologiyalarini keltirib sinash, takomillashtirish va bir qancha ijobiy ishlar amalga oshiriladi. Natijada hozirgi kunga kelib kartoshka maydoni 50-55 ming gektarga yetkazilib, 0,7-0,8 mln. tonna yalpi hosil olinmoqda. Bunga albatta respublika sharoitida bajarilgan ilmiy- tadqiqot natijalari, ilg'orlar tajribasi va dunyoga mashhur texnologiya, fan texnika yutuqlarini joriy etish orqali erishilmoqda.

Kartoshkachilikni rivojlantirishning asosiy yo'llaridan biri hosildorlikni oshirish, zamonaviy urug'chilikni tashkil etish va rentabellikni oshirish hisoblanadi. Respublikamiz qishloq xo'jaligining asosiy tarmoqlaridan biri bo'lgan kartoshkachilikni rivojlantirish aholini oziq-ovqatga bo'lgan talabini qondirishda alohida ahamiyatga ega. Kartoshka – oziq ovqat, yem-xashak va texnik ahamiyatga ega universal ekindir. U dunyo dehqonchiligida maydoni bo'yicha bug'doy, sholi, makkajo'xoridan keyingi o'rinda, ahamiyati jihatdan esa ikkinchi o'rinda turadi. Shuning uchun haqli ravishda ikkinchi non deb yuritiladi. Tuganak biokimyoviy tarkibi 75 % suv va 25 % quruq moddadan iborat. Quruq moddaning 70-80 % i kraxmal bo'lib, tuganakda uning miqdori 13-20 %, oqsil-2-3 %, kletchatka-1 %, moy-0,2-0,3 %, shakar-1 %, kul 0,8-1,0 % ni tashkil etadi (Ostonaqulov T.E., 1997).

Bundan tashqari u vitaminlar (C, B₁-B₃, PP, K va karotinoidlar) hamda mineral tuzlar, elementlar manbaidir. Ayniqsa, yosh pishmagan tuganaklar S vitamini yoki askorbin kislotasini 40 mg % gacha saqlaydi. Tuganaklar pishganda va saqlash mobaynida C vitaminining miqdori kamayib boradi.

Kartoshka tuganagi-qayta ishlaydigan spirt, kraxmal, dekstrin, glyukoza, kauchuk va boshqa sanoat tarmoqlari uchun xom ashyo hisoblanadi. Tarkibida 17,6 % kraxmali bo'lgan bir tonna kartoshka

tuganagidan 112 litr spirt yoki 170 kg kraxmal va boshqa ko'plab mahsulotlar olish mumkin. Kartoshkadan olinadigan spirt tibbiyotda, kraxmal esa qog'oz, to'qimachilik va oziq-ovqat sanoatlarida almashinmaydigan, tengi yo'q mahsulotdir (Pisarev B.A., 1986).

Kartoshka ekinining agrotexnik va agroiqtisodiy ahamiyati ham katta. Chunki, chopiq talab ekin bo'lgani uchun u yetishtirilgan dala tuprog'i yumshoq vabegona o'tlardan tozalanib, ko'plab boshqoqli va dukkakli don ekinlari uchun yaxshi o'tmishdosh hisoblanadi. Ko'pchilik mamlakatlarda shudgorni band qiluvchi ekin sifatida o'stiriladi.

O'zbekistonda kartoshka asosan oziq-ovqat maqsadida ishlatiladi. Faqat, notovar mayda, sifatsiz tuganaklar hosili mollarga beriladi

Tadqiqot materiallari va metodologiyasi. Kartoshka yumshoq tuproq ekini, chunki uning tugunagi yer ostida shakllanadi. Shuning uchun u tuproqning havo rejimiga yuqori talabchan. Kartoshka tuproqdagi oziq elementlarga talabchan o'simlik. Bu uning biologik xususiyatlari, ko'p miqdorda biomassa to'plashi va nisbatan ildiz sistemasining kuchsiz rivojlanganligi bilan bog'liq. O'rtacha xar 100 sentner (10 tonna) kartoshka hosili o'zi bilan 50 kg azot, 20 kg fosfor, 90 kg kaliyni olib chiqib ketadi. Oziq elementlarni yerdan olish bo'yicha kartoshka lavlagi va ba'zi texnik hamda sabzavot ekinlarni hisobga olmaganda ko'pchilik ekinlardan ustun turadi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston respublikasi davlat reystriga kartoshkaning 100 dan ortiq navlari kiritilgan. Jumladan quvonch, red skarlet, gala, santé, romano, kondor, pikasso, marfona, sarnav, piskom, serhosil, umid, saviola, silvana, arizona, arnova, kabi navlari keng maydonlarda ekilmoqda.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot jarayonida dala tajribalari natijalarini taxlil qilishda mavjud metodik materiallar qo'llanildi. Dala tajribalarida fenologik kuzatuvlar, biometrik o'lchamlar olib borildi, tuproq iqlim sharoitiga qanday moslashib borilishi hamda sabzavot ekinlarining texnik va biologik yetilishi o'rganildi.

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati.

Kartoshkaning serhosil navlarini tanlash hamda ekish sxemasini aniqlash ishning nazariy va amaliy ahamiyati hisoblanadi.

Kartoshkaning Sante navi sizot suvlari yaqin joylashgan tuproqlarda 70x25 sm sxemada ekilsa yuqori va sifatli hosil berishi ilmiy asoslab berildi.

Karoshka nav na'munalarini asosiy ekin sifatida tugunagidan yetishtirishda ekiladigan navni, to'g'ri tanlash fermer xo'jaliklariga iqtisodiy samara keltiradi.

Muhokama. Ma'lumki, maydon birligida shakllangan assimilyasiya yuzasining kattaligi ekin hosildorligini belgilovchi omillaridan biri bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun xam tajribalarimizda o'simliklar unib chiqqandan 20 kundan so'ng har 10 kun muddatlarda ularning barg yuzasi va shunga muvofiq ravishda maydon birligiga to'g'ri keladigan assimilyasiya yuzasi aniqlandi.

Tajribalarning ko'rsatishicha, urug'lik tuganaklarni ekish oldi tayyorlash o'simliklarda barg yuzasining oshishiga olib kelishidan tashqari bunday yuzaning erta shakllanishiga sabab bo'ladi. Masalan, unib chiqishdan 20 kun o'tgandan so'ng tuganaklar o'stirib ekilgan variantda Zarafshon navining har bir o'simligining barg yuzasi o'rtacha 2440 sm² ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat variantda har bir o'simlikda o'rtacha 2315sm² ni barg yuzasi shakllangan. Kartoshkaning Nevskiy navida bu ko'rsatgich shunga muvofiq ravishda 2040 va 1803 sm² ni, Sante navida esa 2430 va 2285 sm² bo'lganligini ko'rish mumkin. Bu paytda gektarida o'rtacha variantlar va navlar bo'yicha 10,0 – 13,7 ming m² assimilyasiya yuzasi shakllandi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish kerakki, o'simliklarning o'sishi va rivojlanishini jadallashtirish maqsadida urug'lik tuganaklarni ekish oldidan yorug' sharoitda o'stirib olish va mineral o'g'itlar va mikroelementlar eritmasida ishlash.

1. Sinalgan kartoshka nav-na'munalaridan o'rtapishar Sante navlari virusli kasalliklariga chidamligi jixatidan Zarafshon navidan ustunlik qildi.
2. Kartoshkaning Sante navi o'zini har qanday tuproq iqlim sharoitiga moslasha olishi hamda serhosilligi bilan Zarafshon navidan keskin ajralib turdi (48.5t)
3. O'rganilgan kartoshka navi Sante (158,3 g) Zarafshon (132,4 gr) ga nisbatan tovarbop yirik tugunak shakllantirishlari bilan ajralib turdi.
4. Sinalgan kartoshka navlaridan Sante navining iqtisodiy samaradorligi qiyosiy o'rganilganda Zarafshon nisbatan yuqori bo'lib, o'rta hisobda sof foyda 21545700 so'mga teng bo'ldi. Bu esa Zarafshon navi (17084000 so'm) ga nisbatan 4461700 so'm ko'proq foyda keltirayotganini ko'rish mumkin.
5. Kartoshkani virus kasalliklari turlari bilan zaralanishini keskin kamayishini ta'minlash uchun uni urug'larini fevral oyining uchinchi 10 kunligida (dekadasida) ekish maqsadga muvofiq bo'ladi.
6. **Xulosa qilinganda** erta muddatlarda ekilgan urug'lar to'liq (75%) ko'chatlari, urug' ekilganidan 13 kundan, kechki muddatda ekilgan urug'lar to'liq (75%) nixollari esa 5-6 kun oldin hosil bo'ldi. Bunga asosiy sabab urug'larga yorug'likning yetarli bo'lishi hamda tabiiy xoldagi issiqlikning ta'sir etishidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston respublikasi prezidentining respublikada kartoshka yetishtirishni kengaytirish va urug'chiligini yanada rivojlantirish to'g'risidagi 2020-yil 6-maydagi PQ-4704- son qarori.
2. Ostonaqulov TE, Zuyev VI, Qodirxo'jayev OK. Sabzavotchilik; Darslik.Navro'z.- Toshkent; 2018 (2020)- 552 bet
3. Ostonaqulov. O'zbekistonda tugunak mevali ekinlar. Monografiya; Navro'z- Toshkent: 2020- 324 bet